

GEOGRAFISKA NOTISER

*MEDLEMSBLAD
FÖR GEOGRAFILÄRARNAS
RIKSFÖRENING*

I N N E H Å L L:

Carl Erik Nordenskjöld: Till medlemmarna i Geografilärarnas Riksförening.

Sven Dahl: De politiska gränserna revideras.

Allan Weinhausen: Industrikursen i Västergötland.

Birger Wendin: Kartprojektionsläran i skolan.

Yngve Nilsson: Ett försök till arbetsskola i geografi.

P. O. Atlestam: Namnkunskap och geografi än en gång.

Yngve Cederholm: Geografiska exkursioner och yrkesvägledning.

Litteratur.

N:r 3 1946
SEPTEMBER
ÅRGÅNG IV

K A R T A N

är geografens främsta hjälpmedel. Detta gäller alla hans verksamhetsområden. För fältarbeten behövas arbetskartor, och vid publicering av vetenskapliga undersökningar är ett gott kartmaterial ovärderligt. Ni bör rådgöra med våra erfarna fackmän redan vid planeringen av ett arbete

GENERALSTABENS
LITOGRAFISKA ANSTALT

Postfack, Stockholm 1

GEOGRAFISKA NOTISER

MEDLEMSBLAD FÖR GEOGRAFILÄRARNAS RIKSFÖRENING

Redaktion: C. E. NORDENSKJÖLD (Redaktör och ansvarig utgivare), H. NELSON,
K. E. BERGSTEN, N. BJÖRSJÖ, GERD ENEQUIST, S. SWEDBERG, THEKLA THUNBERG,
J. WESTIN.

Redaktionens adress: Norra Realläroverket, Roslagsgat. 1, STOCKHOLM.

Årgång IV.

September 1946.

N:r 3.

TILL MEDLEMMARNA I GEOGRAFILÄRARNAS RIKSFÖRENING

I Geografiska Notiser skola geografilärarna bl.a. erhålla uppgifter om nyheter på geografiens område i form av recensioner och artiklar samt pedagogiska uppslag för undervisningen.

Vårt ämne är så vittomfattande och utvecklas så snabbt, att vi ständigt måste förnya vårt kunskapsförråd och berikas med nya idéer. Det som inspirerar vid undervisningen — särskilt på gymnasiet — är bl.a. nytt stoff och nya synpunkter, medan slentrian dödar intresset för ämnet både hos lärare och elever.

Därför är det mycket värdefullt om geografilärarna till vårt medlemsblad lämna *bidrag i skilda former belysande olika sätt att lägga upp ämnet* — särskilt när det gäller svårfattigare delar av kursen. Dessa bidrag kunna vara helt korta. Huvudsaken är att vi få en samling uppslag, som kunna bli oss till nytta.

Av stort intresse vore sålunda att få en *förteckning på enskilda arbeten*, som givits vid olika skolor och ev. någon redogörelse för hur dessa utförts. Anvisningar på litteratur för enskilt arbete eller bredvidläsning är också av stort värde. För att belysa detta kunna några exempel på enskilt arbete från Norra Realläroverket i Stockholm anföras:

Undersökning av ett fiskeläge i Stockholms skärgård med utgångspunkt från 1600-, 1700- och 1800-talskartor samt studium av en by i Dalarna. Därvid har huvudvikten lagts vid att studera bebyggelseformens utveckling genom tiderna samt i väsentliga drag det nutida nä-

ringslivet. Såsom litteratur härtill har använts bl.a. Frödin, J.: Den nord- och mellansvenska byns organisationsformer och upplösning. Bidrag til Bondesamfundets Historie II, Oslo 1933 samt undertecknads korta skiss av en östsmåländsk by i Svensk Geografisk Årsbok 1938. Två pojkar, som äro intresserade av segling, ha fått förfärdiga en detaljerad djupkarta över en vik i Stockholms skärgård samt mäta riktningarna på sprickor och isräfflor i berggrunden vid stränderna. En yngling har upprättat en djupkarta över en sjö i Sörmland — intill föräldrarnas sommarställe — med ledning av de förträffliga anvisningar för dylika lodningar, som givits av lektor Teiling i G. N. nr 4 1943. Under en 14 dagars exkursion till Jämtland förliden sommar fingo 20 gymnasister från de två högsta ringarna gruppvis utföra bestämda arbeten såsom sjölodning, avvägning av issjöavlopp och deltaytor samt uppmätning av växtregionernas gränser. Även fäbodard studerades. (En utförligare redogörelse för denna exkursion lämnas i nästa nr av G. N.)

Givetvis kan man inte fordra att dessa arbeten skola ge vetenskapligt bärande resultat, men fältarbetet har i både fysiskt och psykiskt avseende varit de unga till nytta och framför allt sporrat deras intresse. Det synes mig vara lämpligt att i största möjliga utsträckning lämna dem fria händer och ej i detalj leda deras arbete, sedan de fått nödvändiga instruktioner. Genom förtroendefulla diskussioner, varvid läraren tjänstgör som ett — om än skröpligt — orakel, vinner man mycket och tvingas man själv sätta sig in i en rad problem. Läraren behöver för dylika handledningar ej vara specialutbildad. Eleverna begära ej att han skall vara auktoritet ifråga om byformer, sjötyper eller djupgående ekonomisk-geografiska spørsmål. Med hjälp av lätt-tillgänglig och lämplig litteratur kan man ge en god handledning och det är red:s förhoppning att gymnasielärarna i största utsträckning lämna förslag därtill i G. N. För övrigt ha ju de flesta geografilärare trängt in i någon specialuppgift — genom t.ex. proseminarieuppsatser.

Härmed kan anknytas till en annan gren av innehållet i G. N., nämligen det rena kunskapsstoffet. Det är red:s förhoppning, att vi i denna tidning från riksföreningens medlemmar också skola få mottaga artiklar med regionalgeografiskt eller allmänt geografiskt innehåll liksom *referat av utländsk litteratur och recensioner av svenska och utländska arbeten*. Det är ju i vårt intresse att ständigt få uppgifter om nyutkommen litteratur och därför bör G. N. innehålla korta recensioner — ett önskemål, som framkommit från många håll. Geografilärarna vid de olika läroverken stöta ju ofta på boknyheter, som böra med-

delas andra, och även allmänt kända nyutkomna böcker böra recenserar. Därför hoppas red. på välvillig medverkan från föreningens medlemmar. För att ej dubbleringar skola inträffa bör dock red. i förväg få meddelande om blivande recensioner.

CARL ERIK NORDENSKJÖLD.

DE POLITISKA GRÄNSERNA REVIDERAS

Omfattande krig, som slutar med stora gränsförändringar, medför den allvarliga olägenheten för geografiundervisningen, att läroböcker, kartböcker och vägghäpningar måste förnyas, för att nu inte tala om att elever och lärare måste revidera sina geografiska begrepp och föreställningar. Denna olägenhet må synas aldrig så obetydlig jämförd med andra konsekvenser av kriget, den måste dock på bästa sätt avhjälpas. Och tar man saken på rätt sätt, kan dessa förändringar på kartan underlätta i stället för att försvåra undervisningen, eftersom aktualiteter alltid intresserar ungdomen. Eleverna och skolan har rätt att av geografiläraren fordra en tillräcklig kontakt med det dagsaktuella. Geografiundervisningen får inte gå till så, att läraren så strikt följer bokens ordalag, att han inte märker, att länder försvinner och nya uppstår. Tre veckor efter Österrikes Anschluss 1938 åhörde den som skriver detta en geografielektion i en flickskola, där man just hade Österrike i läxa. Inte med ett ord berörde lärarinnan, att landet inte längre var fritt utan inkorporerats i Tyskland. »Österrike gränsar i norr till Tyskland och Tjeckoslovakien . . .» hette det.

Men å andra sidan kan det vara ganska besvärligt att undervisa i geografi medan så mycket är flytande. Det slutliga ordnandet av alla gränsfrågor låter säkert vänta på sig åtskillig tid ännu, men man kan nog ändå förutse huvuddragen i den nya världskartans utseende. De stora förändringarna jämförd med 1937 äger rum i området mellan Östersjön—Finska viken och Donau samt med avseende på de före detta italienska och japanska imperierna, vilka helt upplöses. Här lämnas en kortfattad översikt över de mer eller mindre definitiva gränsförändringarna:

Finland avstår till Sovjetunionen

- a) Petsamoområdet (1914 års gräns återställes)
- b) Salla-området (såsom i Moskvafreden 1940)

- c) Karelen (med städerna Viborg, Keksholm och Sordavala) såsom 1940
- d) Porkkala udd (uthyres) väster om Helsingfors.

Estland, Lettland och Litauen ingår som republiker i Sovjetunionen.

Nordöstra hörnet av Östpreussen med det till Kaliningrad omdöpta Königsberg införlivas med Sovjetunionen.

Polen avstår till Sovjetunionen allt land öster om den s.k. Curzonlinjen och dennas fortsättning åt sydväst till Karpaterna. Norra delen införlivas med den vitryska sovjetrepubliken (Vilnaområdet ingår dock i litauiska sovjetrepubliken) och den södra med den ukrainska. Gränslinjens sträckning blir ungefär: översta delen av San—sträckan Sanok-Przemysl (polskt)-Rawa Russka (ryska)—bifloden Solokia—Bug ned till Niemirow—sträckan Niemirow-Jaloroka och vidare rakt åt norr (något väster om Grodno) till 30 km nordöst om Suwalki—därifrån västerut mot Braunsberg.

Tjeckoslovakien avstår till Sovjetunionen Karpatoukraina.

Rumänien avstår till Sovjetunionen norra Bukovina samt Bessarabien.

Polen får som kompensation för de avträdde östra områdena Östpreussen (utom nordöstra hörnet), Danzig, Schlesien fram till Lausitzer Neisse och allt annat land öster om Oder jämte västra Oderstranden kring Stettin. Dessa tidigare tyska områden är indelade i fyra vojevodskap, nämligen Mazuria (Östpreussen), Västpommern (Hinterpommern), så kallat till skillnad från Västpreussen, som av polackerna betraktas som Östpommern, samt Övre och Nedre Schlesien. Polska former användas för städernas namn: Gdansk för Danzig, Wroclaw för Breslau och Szczecin för Stettin. Det nya Polen, vars tyngdpunkt alltså flyttats ett bra stycke västerut, uppges på polskt håll ha 23 miljoner invånare.

Tyskland torde få slippa ifrån andra landavträdelser än dessa, men zonindelningen tenderar allt mer och mer att bli permanent; en skiss bifogas över zongränserna och den administrativa indelning, som där tillämpas. Från amerikanskt håll eftersträvas en tysk förbundsstat, och den amerikanska zonen är med sikte härpå redan indelad i tre länder med egna folkrepresentationer: Storhessen, Norra Württemberg-Baden och Bayern.

Österrikes gränser torde förbli oförändrade, men om zonindelningen gäller samma sak som beträffande Tysklands.

Tjeckoslovakiens gränser till Tyskland och Österrike ändras ej, men om gränserna till Polen och Ungern råder stark oenighet i de berörda länderna. Den ungersk-rumänska gränsen återställs till läget före andra världskriget men Bulgarien får behålla södra Dobrudsja, som det fick av Rumänien 1940.

Albanien är åter självständigt. Jugoslavien får alla Italien tidigare tillhöriga dalmatiska öar jämte Zara. Trieste blir internationaliserat. Längs den fransk-italienska gränsen har ett antal mindre gränsjusteringar ägt rum.

Grekland får Rhodos och Tolvöarna, som tillhört Italien sedan 1912.

Afrikas karta undergår inga andra förändringar än att Etiopien åter blivit fritt och att de italienska kolonierna sannolikt blir förvaltar- skapsområden under Förenta nationerna (motsvarande NF:s mandat- områden). De tidigare mandaten kommer troligen också att bli för- valtarskapsområden med undantag för f.d. tyska Sydvästafrika, som torde bli införlivat med Sydafrikanska unionen, den tidigare mandatär- makten.

På Asiens karta är den märkligaste förändringen Japans reduce- ring till den japanska ögruppen. Förenta staterna torde komma att få de gamla tyska ögrupperna (som Japan hade som mandat) och möjligen en del andra öar som förvaltar- skapsområden under FN. Sovjetunionen har återtagit vad tsarryssland fick avstå i Portsmouth- freden 1905, nämligen södra Sakhalin och Kurilerna. Kina återfår Tai- wan (Formosa) och Manchuriet. Man bör emellertid inte glömma, att Chiang Kai-shek inte behärskar hela Kina och att den kommunistiska regeringen (med säte i Yenan i provinsen Shensi) i nordvästprovin- serna är mycket stark. Det återstår att se, vilket som Manchuriets öde i verkligheten kommer att bli. Slutligen bör antecknas att Yttre Mongoliet uppträder med allt kraftigare anspråk att vara en självständig stat. Det har erkänts även av Kina. Det tidigare till Mongoliet hörande Tannu-Tuvaområdet har definitivt avståtts till Sovjetunionen; det kommer att kallas Tuva-provinsen. Under en följd av år har Tannu- Tuva varit en »oberoende folkrepublik». — Obekräftade rykten har velat göra gällande att det även bildats en självständig republik »Inre Mongoliet».

Allt fler tidigare lydländer och kolonier i Asien uppställa nu med större eller mindre framgång kravet på självständighet. De tidigare mandaten Syrien och Libanon har upptagits som medlemmar i FN

liksom den tidigare amerikanska kolonin Filippinerna, vilkas självständighet högtidligen erkänts av Förenta staterna.

Transjordanien har fått samma ställning som Irak. Korea blir självständigt. I vilken mån Brittiska Indien och Java helt kommer att avskära banden med Storbritannien och Nederländerna återstår att se. Franska Indokina synes bli en förbundsstat inom det franska våldets ram. Annam och Tonkin blir den största delstaten (benämnd Viet Nam) inom denna förbundsstat.

Den amerikanska kontinenten har nästan helt undgått krigshandlingar och dess karta är därför opåverkad av krigets utgång.

*

Bland ändringar av länders namn må observeras, att Thailand åter blivit Siam samt att den officiella svenska beteckningen för det tidigare Abessinien numera är Etiopien. — Engelsmännen har börjat använda namnet Persien men den officiella formen i landet självt är fortfarande Iran, och det är ingen anledning att frågå detta senare namn, som ganska väl slagit igenom i svenskt språkbruk.

I Sovjetunionens indelning uppges de förändringarna ha inträtt, att de kalmuckiska, volgatyska, Tjetjen-Ingusj- och Krimrepublikerna avskaffats.

SVEN DAHL.

INDUSTRIKURSEN I VÄSTERGÖTLAND

Geografilärarnas Riksförening har vid ett par tillfällen förgäves sökt statsbidrag för fortbildningskurser i ekonomisk geografi. Föreningen vände sig då i stället till Industriens Upplysningstjänst, där i synnerhet framlidne rektor H. Nordström visade stort intresse. Främst tack vare honom tillkom kursen »Svensk industri av idag», som hölls i Västergötland 8—15 aug. Den anordnades gemensamt av Industriens Upplysningstjänst och Geografilärarnas Riksförening, men det är här angeläget att understryka, att geografilärarnas roll nästan helt inskränkte sig till att ta emot. Det var Industriens Upplysningstjänst, som stod för praktiskt taget alla omkostnaderna. Dess generositet sträckte sig så långt, att man under söndagen bekostade en rent kvar-
tärgeologisk exkursion till Viskans dalgång.

Kursledare var Riksföreningens ordf. prof. Filip Hjulström och Industriens Upplysningstjänst representerades av pol. mag. Holger

Hallbäck. Ett mycket stort antal geografilärare hade anmält sig, men av praktiska skäl hade daltagarantalet måst begränsas till 50. Representerande landets alla skolformer hade man kommit från Överkalix i norr till Malmö i söder. Kursens program var:

- Onsdag 7 aug. Ankomst till Borås. Inkvartering.
- Torsdag 8 aug. Kursen öppnas av prof. Filip Hjulström, därefter Sverige — industrilandet (3 förel.)
Föreläsare: Prof. Helge Nelson.
Lunch.
Sjuhäradsbygden (2 förel.)
Föreläsare: Fil. lic. Olov Hölcke.
Middag.
- Freitag 9 aug. Svensk textilindustri (2 förel.)
Föreläsare: Sekreterare Wilhelm Paus.
Borås som industristad
Föreläsare: Ingenjör Olle Wikström.
Lunch.
Besök på AB Sveriges Förenade Trikåfabriker.
Middag.
Besök på Borås museum.
- Lördag 10 aug. Besök hos Algot Johansson AB.
Besök på AB Svenskt Konstsilke.
Lunch.
Aktuella industrifrågor, särskilt arbetskraftsproblemen.
Föreläsare: Direktör Ragnar Sundén.
Aktuella problem för svensk utrikeshandel.
Föreläsare: Fil. lic. Ingemar Gerhard.
Middag.
- Söndag 11 aug. Kvartärgeologisk exkursion till Viskadalen.
- Måndag 12 aug. Exkursion till Skene. Besök på Borås Wäfveri AB.
Lunch.
Göteborg som industristad.
Föreläsare: Prof. Olof Jonasson.
Svensk varvsindustri.
Föreläsare: Direktör Hilding Nielsen.
Middag.
- Tisdag 13 aug. Avresa till Göteborg.
Besök på AB Svenska Kullagerfabriken.
Lunch.
Besök på Eriksbergs Mek. Verkstads AB.
Middag.
Avresa till Trollhättan.

- Onsdag 14 aug. Svensk kraftförsörjning och dess aktuella problem.
Föreläsare: Kraftverksdirektör Ivar Hedenblad.
Besök på Trollhätte Kraftverk.
Lunch.
Besök hos Nydqvist & Holm AB.
Middag på Ulvön.
- Torsdag 15 aug. Buss till Vargön.
Besök på Vargöns AB.
Lunch.
Besök på A. F. Carlssons skofabrik i Vänersborg.
Den svenska garverinäringen — från hantverk till industri.
Föreläsare: Direktör Gösta Ehrnberg.
Middag.
Diskussion: Geografilärarna och upplysningsarbetet kring svensk industri.
Återfärd till Trollhättan med buss.

Som synes var deltagarna fullt sysselsatta från morgon till kväll och programmet var ägnat att ge en allsidig och aktuell orientering om vår industri. Vid varje föreläsning utsågs referenter. Sammanfattningar av föredragen kommer att stencileras och tillställas Riksförningens medlemmar. De skall därför ej beröras här.

Genom föreläsningarna skapades det teoretiska underlaget för att deltagarna rätt skulle kunna tillgodogöra sig industribesöken. Dessa inleddes dessutom vanligen av en kortare orientering över respektive företag. När kursdeltagarna så i smärre grupper gick ut i fabriken, hade de redan fått en inblick i tillverkningsgången i stort. Guiderna visade alltid ett beundransvärt tålamod, när det gällde att svara på alla de mer eller mindre omöjliga frågor, som framställdes. Överallt möttes deltagarna av den största välvilja. Det gavs inte blott en grundlig information i själva produktionens gång, utan många företag underströk starkt, vad man gjort för arbetarnas bästa i form av sociala anordningar. Det var en glädje att konstatera det synnerligen goda förhållande, som rådde mellan arbetare och arbetsledning.

Kursens sista programpunkt var diskussion över ämnet: Geografilärarna och upplysningsarbetet kring svensk industri. Professor Hjulström höll ett inledningsanförande, vari han framhöll, att rektor Nordström troligen hyst vissa förhoppningar om geografilärarnas medverkan till att göra svensk industri känd inte blott i utan även utanför skolan. Detta senare borde ske i form av föreläsningar och ledandet av studiecirklar. I diskussionen, som blev mycket livlig, yttrade sig ett antal representanter för olika industrier och ett tiotal lärare. Även

om ett par av de senare menade, att vår plats var i skolan, och tvivlade på vår förmåga att i föreläsningsform fullgott informera om modern svensk industri — denna genomgår så snabba förändringar, att det är svårt att följa med vad som sker — så var dock de flesta entusiastiska. En absolut förutsättning är dock, att geografilärarna ständigt hålles underrättade om utvecklingen. Detta kan ske på olika sätt. Läroverken behöver undervisningsmateriell i form av produktionsserier från företagen — med beskrivning — och lärarna behöver uppsatser och broschyrer om industrierna. Bilder och filmer måste göras tillgängliga. Likaså måste industrierna finna sig i att i ökad omfattning ta emot studiebesök. De närvarande industrimännen ställde sig på det hela taget förstående för de framförda önskemålen. De såg dock helst, att en eventuell distribution av skrifter och undervisningsmateriell ombesörjdes genom en kommitté, tillsatt av Riksföreningen, eller genom Industriens Upplysningstjänst. Önskemål framfördes från lärarhåll, att uppgift på all nytkommen litteratur om våra industrier, vare sig uppsatser eller broschyrer, borde införas i Geografiska Notiser. I så fall kunde lärarna själva rekvirera, vad de ansåge sig behöva.

Alla deltagarna var storbelåtna med programmet. Att fortbildningskurser av detta slag har en mycket stor uppgift att fylla är alldeles klart. Det vore önskvärt, om sådana kurser bleve en fast institution och kunde upprepas, om inte varje så åtminstone vartannat år.

ALLAN WEINHAGEN.

KARTPROJEKTIONSLÄRAN I SKOLAN

Vid undervisningen i läran om kartprojektioner, varåt man ju icke kan ägna mycken tid i läroverken, synes det förf. viktigare att söka ge eleverna förmåga att bedöma en projektions egenskaper än att lära dem konstruera densamma. Ytterst få av dem komma väl någonsin i den situationen, att de behöva göra upp en karta med projektion och allt, och skulle behovet någon gång uppstå, är ju den geometriska konstruktionen en opraktisk metod. Ett fåtal exempel på projektioners geometriska konstruktion bör därför räcka. Under inga omständigheter synes man böra fordra sådant läxvis av eleverna. Viktigare är däremot en så grundlig genomgång av kartprojektionslärans grundbegrepp, att den kan tjänstgöra som grundval för den diskussion

av de olika kartprojektionernas egenskaper, som enligt förf:s mening ger den huvudsakliga behållningen av undervisningen.

Efterföljande framställning av kartprojektionslärnas allmänna del är i huvudsak så avfattad, som om den skulle ingå som ett kapitel i en skolbok. Dock ha av hänsyn till denna publikations trånga utrymme alla figurer uteslutits.

*

Den bästa avbildningen av jordytan ger globen. Avbildningen på denna är naturligtvis mycket förminskad men annars riktig, d.v.s. alla punkter få sitt rätta läge, alla sträckor sin rätta längd och alla ytor sin rätta storlek i förhållande till varandra. En glob kan emellertid icke göras hur stor som helst, om den skall kunna hanteras bekvämt. Sällan förekommer det, att den har större diameter än en halv meter. Avbildningarna av de särskilda länderna måste under sådana förhållanden alltid bli små på en glob. Det är därför nödvändigt att även ha avbildningar av jordytan på pappersblad, d.v.s. kartor. Därvid stöter man emellertid på den svårigheten, att den buktiga jordytan (som vi först i tanken kunna föreställa oss förminskad till en globs storlek) icke kan avbildas på ett plan så, att avbildningen blir riktig. Liksom man ej kan veckla ett papper kring en apelsin utan att skrynkla det eller utbreda ett stycke av ett apelsinskal platt på ett bord utan att sträcka eller slita sönder det, kan man ej bringa ett papper att täcka en glob eller en del därav. Försöker man göra detta med ett helt litet område av globen, märks svårigheten icke så mycket, men den framträder allt mer, ju större området är. En karta, ritad på genomskinligt papper, kan därför ej bringas att täcka motsvarande område på globen, hur kartan än är gjord. Linjerna på den buktiga ytan kunna icke på något sätt återges på den plana.¹

Men om man icke kan göra en karta riktig i allt, är det dock möjligt att göra den riktig *i ett eller annat avseende*, t.ex. så, att den förminskar alla *ytor* lika mycket och således ger dem den rätta storleken i förhållande till varandra, eller så, att föremålen (länder, öar, floder o.s.v.) få sin rätta *form*. En karta av förra slaget kallas ytriktig, av det senare slaget vinkelriktig eller konform. Båda egenskaperna

¹ En glob är visserligen framställd på det sättet, att kartrensor klistrats utanpå den klotformiga stommen. Detta kan emellertid endast ske genom att de sträckas en smula. Ändå kan man ofta se, att de icke passa ihop riktigt i skarvarna. Globens riktighet är alltså ej så fullkomlig i praktiken som i teorin.

kunna ej förenas; vill man ha kartan ytriktig, måste man uppge fordran att länderna skola få sitt rätta utseende, vill man ha den konform, får man avstå från möjligheten att kunna mäta eller jämföra ytor därpå. Konformitet är blott möjlig för små områden, en karta med denna egenskap är endast *i detaljerna* lik jordytan, men ej i de stora dragen. Ett litet land får sina konturer rätt återgivna men icke en världsdel.²

Viktigt är att veta, i vilken *skala* en karta är utförd, d.v.s. hur stor förminskningen är. Den brukar stå angiven på kartorna dels med siffror, t.ex. 1 : 100 000 (utläses »ett på hundra tusen» eller »en hundratusendel»), dels genom en indelad linje, som visar, hur lång sträcka på kartan, som motsvarar en, tio, hundra kilometer o.s.v. i verkligheten. Med hjälp av skalan i sistnämnda form kan man bekvämt mäta avstånd. 1 : 100 000 är en jämförelsevis stor skala för en karta. En centimeter på kartan motsvarar då en kilometer i verkligheten. Väljer man skalan så stor, får blott ett litet område plats på ett kartblad. 1 : 5 000 000 är en mindre skala, den passar t.ex. för en karta över ett helt land i en skolatlas. En centimeter på kartan motsvarar då femtio kilometer i verkligheten. Ju större den siffra är, som står efter divisionstecknet i skalangivningen, desto mindre säges skalan vara.

Emellertid är skalan aldrig densamma överallt på en karta. Den angivna skalan är därför den som gäller i genomsnitt för hela kartan, eller också gäller den blott sträckor, som gå i en viss riktning. Någon avståndsriktig karta i den meningen, att alla sträckor, oberoende av plats och riktning, skulle vara lika mycket förminskade, existerar icke. Sådan avståndsriktighet skulle innebära även yt- och vinkelriktighet. Här som annars gäller emellertid, att felen bli små, om kartan icke omfattar för stort område. På en karta över ett land i Väst- eller Nord-europa kan man i regel mäta vilket avstånd som helst med anlitande av den angivna skalan, utan att felet blir störande. Kartor över hela världen äro däremot mycket missvisande beträffande avstånden.

På en ytriktig karta är det möjligt att med ett instrument, kallat planimeter, mäta storleken av en yta, t.ex. en provins, ett flodområde etc., och genom multiplikation med ett visst tal erhålla storleken av motsvarande område i verkligheten. Detta är en ofta förekommande uppgift, varför ytriktighet är en viktig och eftersträfvansvärd egenskap hos en karta. Men då den icke kan förenas med vinkelriktighet, medför den, att länderna bli vanställda till formen, de bli utdragna i en riktning, förkortade i en annan. Skalan är alltså olika i olika riktningar.

² Jämför t.ex. avbildningarna av Nordamerika på en glob och på en karta i Mercators projektion!

På en vinkelriktig karta är skalan densamma i olika riktningar, såvitt det gäller små avstånd, däremot ändrar den sig från ställe till ställe på kartan.

På en glob ser man ett rutnät, bildat av två slags linjer, meridianer och parallellcirklar. De förra gå från nordpolen till sydpolen, vid ekvatorn befinna de sig längst från varandra, ju längre från ekvatorn, desto närmare varandra komma de. Alla äro de lika i storlek. Parallellcirkeln äro, som namnet säger, parallella med varandra men icke lika till omkretsen: ekvatorn är den största, de övriga bli allt mindre i riktning mot polerna. Meridianerna komma till stånd genom ekvatorns indelning i ett antal lika delar och delningspunkternas förenande med polerna. Sällan äro de på en glob flera än en för var tionde grad av ekvatorns omkrets, men man kan tänka sig dem dragna tätare, t.ex. med en grads eller en minuts mellanrum. Parallellcirkeln indelas av meridianerna på motsvarande sätt som ekvatorn, men tio grader av en parallellcirkel representerar en kortare sträcka än motsvarande del av ekvatorn, särskilt om parallellcirkeln ligger nära en av polerna. Meridianerna delas i sin tur av parallellcirkeln i lika stora stycken, på en glob vanligtvis på 10, 20 eller 30 grader vardera, ehuru indelningen kunde tänkas längre gående, så att meridianerna delades i stycken på en grad eller en minut eller ännu mindre.

Meridianen genom en punkt visar nord—sydriktningen, parallellcirkeln östvästriktningen. Så är det även på kartorna, vilket nog bör observeras. Endast i mitten av en karta brukar norr vara uppåt, söder nedåt, öster åt höger och väster åt vänster. På kartor över större områden, t.ex. en kontinent, stämmer denna regel icke alls för kanterna av kartan.

Meridianerna och parallellcirkeln utgöra avbildningar av tänkta linjer på jordens yta. Var de gå fram, kan bestämmas genom astronomiska iakttagelser. Men man kan göra det tankeexperimentet, att de erhöles synlig markering på marken, t.ex. genom utspända linor eller rent av staket. Ytan av vårt klot skulle då bli indelad i en mängd fällor, och varje föremål på jordytan finge sin plats i en bestämd sådan fälla. Då meridianerna ha sina nummer, grundade på ekvatorns gradindelning, och parallellcirkeln sina, grundade på meridianernas gradindelning, kan en orts läge anges genom dess plats i det nät, som dessa linjer bilda, det s.k. gradnätet. I praktiken sker det genom att man anger, vilken parallellcirkel och vilken meridian, som orten ligger närmast, t.ex. 60° n. br., 30° ö. l.

Då en geografisk karta skall ritas, börjar man med att avbilda

gradnätet. I detta inläggas sedan de tecken och linjer, varav kartan består, på sina vederbörliga platser. Problemet är alltså att först åstadkomma ett gradnät, som avbildar globens så riktigt som möjligt. Här för ha en mängd olika avbildningssätt, *kartprojektioner*, uttänkts. Somliga äro ytriktiga, andra vinkelriktiga, andra åter intetdera, men utmärka sig för små fel i bägge avseendena. Somliga länder låta sig bättre framställas i en projektion, andra i en annan. Med hänsyn till alla dessa omständigheter har man att träffa sitt val.

Vad för slags fel en karta är behäftad med, kan man i viss mån bedöma genom att ge akt på hur gradnätet avbildas på densamma. På globen äro gradnätets rutor symmetriska, men ändra så småningom form från ekvatorn mot polerna. De som beröra ekvatorn äro nästan kvadratiske, de som nå polerna äro trianglar med en spets i polen. Där emellan äro de parallelltrapetser, som minska i bredd med växande avstånd från ekvatorn, under det höjden förblir densamma. Ytinnehållet minskar alltså mot polerna. Rutor, som ligga mellan samma parallellcirklar, äro lika stora. Vinklarna i hörnen äro överallt räta. På en karta äro nu gradnätsrutorna mer eller mindre deformerade, och avvikelserna från den riktiga formen ge god upplysning om projektionens egenskaper. Bäst är att undersöka rutorna i kartans hörn, då felen vanligen bli allt tydligare, ju längre från kartans mitt man kommer.

BIRGER WENDIN.

ETT FÖRSÖK TILL ARBETSSKOLA I GEOGRAFI

En lärare brukar vara tacksam för nya uppslag för sin undervisning. Det är stimulerande för honom själv och säkerligen befruktande för undervisningen att pröva nya metoder att på lämpligaste sätt kunna meddela kunskaper och intressera eleverna för sitt ämne. Det är därför, som jag här vågar komma med en redogörelse för ett försök till arbetsskola under läsåret, trots att jag vet, att det för många lärare ej är något nytt. Men för dem, som aldrig sysslat med arbetsskola, kan det kanske vara av intresse.

Det är säkerligen få ämnen, som är så väl lämpade för arbetsskola som just geografi. Med arbetsskola menar jag då, att eleverna få arbeta med mera självständiga uppgifter under timmarna och själva i tillgängliga källor söka reda på fakta samt söka sammanställa dem. Lek-

tioner i den traditionella stilen förekomma i regel således ej. Svårigheten är dock att skaffa lämpliga källor i så stort antal, att alla i klassen kunna använda dem under lektionen. Man kan emellertid nödtorftigt klara sig med läroboken och kartboken samt separattrycken för skolbruk ur Statistisk årsbok. Jag har dessutom använt Hagnells arbetskartor samt halvcentimeterrutat papper. Kartor och rutpapper ha samlats i en samlingspärm. (Kartor, papper och samlingspärm ha inköpts från Skriv- och ritboks A.-B. till ett pris av kr. 1,50 per 100 kartor, kr. 0,80 för 100 blad ritpapper och kr. 0,14 per styck för samlingspärmen).

Inte minst de främmande världsdelarna lämpa sig för sådant studiesätt. Det är också i klass 4⁵, som jag använt metoden. Första uppgiften vid behandlingen av t.ex. Sydamerika har varit att med tillhjälp av färgkritor på en arbetskarta återge ytförhållandena samt sätta ut namn på de olika naturgeografiska områdena samt namn på berg och floder. Följande lektion upprättades en politisk karta med olika färg på länderna och med namn på länder och viktigare städer. Läsorna ha ofta bestått i att göra sådana kartor färdiga hemma, om eleven ej hunnit med under timman. Därefter behandlades klimat och växtvärld på så sätt, att några representativa diagram över temperatur och nederbörd först upprättades på rutpapperet och jämfördes med liknande diagram från Uppsala, varefter en karta över nederbörd, en över isotermer och havsströmmar och en växtgeografisk upprättades. Som underlag för den växtgeografiska kartan användes kartan från Nelson — Rydefält: Vem är orienterad på kartan? Dessa synnerligt vackra växtgeografiska kartor kunna inköpas för fem öre styck från P. A. Norstedt & Söners förlag. Sedan kartor och diagram sammanställts och diskuterats, fingo eleverna själva med ledning av sina diagram, kartor, lärobok och eventuellt andra källor skriva en sammanfattning om världsdelens klimat och växtvärld. För att underlätta deras arbete skrev jag några huvudpunkter på tavlan som en slags disposition.

Vid näringslivets behandling gjordes produktionskartor med ledning av kartbok, lärobok och separattrycken ur Statistisk årsbok och en del andra källor. Härvid fingo eleverna använda vilka färger eller tecken de ville och på det sättet ge utlopp åt sin fantasi. Det egna initiativet uppmuntrades på allt sätt, och en del elever utförde trevliga produktionskartor med originella och roliga tecken för olika produkter. För att stimulera till egna initiativ och till noggrannhet inlämnades arbetsböckerna några gånger under terminen till en jury inom klassen, som utpekade de bästa prestationerna, vilka sedan belönades. Jämte

kartorna upprättades även en del diagram, som visade, hur stor procent landets produktion utgjorde av hela världsproduktionen. Särskilt vid behandlingen av Förenta Staternas produktion gjordes sådana diagram. Vid studiet av Förenta Staternas näringsliv ritade eleverna en karta över de viktigaste produkternas odlingsområden. På en annan inlades stenkols-, järnmalms- och oljefyndigheter, industriområden och industristäder samt hamnar. Även här fingo eleverna under en timma skriftligt sammanfatta sina kunskaper, och likaså skrevo de, sedan befolkningsförhållandena studerats med tillhjälp av statistik, kartor, bilder o.s.v., en liknande sammanfattning, som införlivades med arbetsboken.

Min uppgift under dessa arbetstimmar har varit att ge uppgifter och anvisningar vid lektionens början och sedan gå omkring bland eleverna och ge individuella anvisningar och besvara frågor. Även timmar av annan karaktär inskötts emellanåt, då jag visade bilder och berättade. Dessutom använde jag några timmar till en översikt över Sydamerikas stater med läxor i vanlig ordning.

Pojkarna tyckte nog, att detta sätt att läsa geografi var »rätt kul». De som i början voro betänksamma och ovilliga rycktes snart med, och det har arbetats med glädje.

Det är givet, att invändningar kunna göras mot detta sätt att läsa geografi. Det kan vara svårt att hinna med lika mycket som under vanliga lektioner. Men det har även sina givna fördelar, och bland dessa vill jag särskilt framhålla, att eleverna tycka, att det är roligt, och att de bli intresserade av ämnet. Vid prov har det även visat sig, att kunskaperna varit goda.

YNGVE NILSSON.

NAMNKUNSKAP OCH GEOGRAFI ÄN EN GÅNG

Vid en diskussion över ämnet »Namn och geografi», som västra kretsen av geografilärarnas riksförening anordnade (Geogr. Not. nr 4, 1944) undföll mig ett yttrande ungefär sålunda : »Vi bör ha överseende med en elev som inte vet vilka städer som ligga innanför ön Wight, men vi bör kräva att vederbörande vet var Portsmouth och Southampton ligga».

Vid de skriftliga prov på geografiska namnkunskaper som docenterna Thermaenius och Hannerberg samt lic. Björsjö anordnat (Sv. Dagbl. 6.9.1943; Geogr. Not. nr 4, 1943, nr 1, 1944) har frågeställningen

tydligt i alla tre fallen varit sådan, att svaret skulle ha formen av ett namn — aldrig så att namnet bjudits och den geografiska lokaliseringen begärts. Vid slutet av höstterminen 1945 företog jag ett prov på namnkännedom inom Nordens geografi. Försöksmaterialet utgjorde klasserna 3^a b och 3^a c vid Göteborgs Praktiska Mellanskolors tekniska linje. Ämnet geografi läses här endast i klasserna 1 och 2, varvid i klass 2 Sverige och grannländerna behandlas med särskild vikt lagd vid näringsgeografien. I provet deltog 53 elever, fördelade på en större grupp på 41, vilka jag själv undervisat i geografi under föregående år och vilka alltså varit med om en likartad genomgång av den kurs provet omfattade, samt en grupp på 12 elever vilka kommo från andra klasser (inklusive kvarsittare).

Prov A. En grupp på 25 elever (20+5) fick vardera en konturkarta (Åhlen och Holm nr 203) med 62 orter inritade och numrerade samt en förteckning över vad de olika siffrorna betecknade (stad, sågverk, flod etc.). Uppgiften var att namngiva de olika orterna.

Prov B. En grupp på 28 elever (21+7) fick samma konturkarta blank samt namnförteckning på de 62 orterna vilka skulle markeras på kartan.

De båda proven blevo i möjligaste mån likformigt fördelade mellan de 41 eleverna efter föregående års betyg i geografi (tillika slutbetyg i ämnet). Av orterna voro 28 städer, 14 industriorter, gruvor o.dyl. samt 20 vattendrag (sjöar, floder, fjordar). Samtliga orter hade de 41 eleverna vid geografiundervisningen under föregående år fått markera på sina arbetskartor.

Proven gav följande resultat (varje acceptabelt löst uppgift värdesattes med 1 poäng):

	A.	B.		Den första siffran anger resultatet från de 41 eleverna, siffran inom parentes avser resultatet från samtliga 53 elever.
Max.	35	39		
Min.	7 (5)	11 (6)		
Medelv.	21.1 (19.3)	21.3 (19.8)		
			Industri-orter	Vatten-drag
	Städer			
A.	31.9	35.4	24.6	Acceptabla svar i procent av antalet orter inom varje kategori. Samtliga elever.
B.	30.6	32.1	34.3	
Total ...	31.2	33.7	29.6	
	AB	Ba	B	12-gruppen
A. ..	29.8 (4)	22.2 (10)	13.5 (6)	12.0 (5)
B. ..	25.4 (5)	22.5 (10)	16.2 (6)	15.3 (7)
Total	27.6 (9)	22.3 (20)	14.8 (12)	13.9 (12)

Resultaten visar att prov B i sin helhet endast varit obetydligt lättare än prov A. När det gällde icke naturnamn var prov A lättare. Detta förvånar åtminstone mig då jag hade väntat att prov B skulle ställt sig genomgående betydligt lättare än prov A. Att kännedomen om städer och industriorter visade sig vara bättre än kännedomen om vattendragen var icke överraskande med tanke på den inriktning geografiundervisningen haft (se ovan). — En elevs (kvarsittare) hela prestation bestod dock i att rätt ha placerat 8 namngivna floder. Endast 2 elever kunde placera Kumo älv på rätt plats och 5 kunde namngiva älven. Motsvarande siffror för Kymmenne älv var 2 och 4.

»Låt oss utgå från att även geografiundervisningen avser att lära för livet» skriver lektor Swedberg (Geogr. Not. nr 3, 1944 sid. 7). Huru ofta blir man i praktiska livet ställd inför frågan vilka städer som ligga innanför ön Wight — troligen aldrig, men däremot behöver man endast läsa en tidning för att dagligdags ha behov av att erinra sig var Portsmouth och Southampton ligger. Alltför ofta sker i skolan kontrollen av den geografiska namnkunskapen så, att läraren flyger över kartan med pekpinnen, stannar här och var och frågar: »Vad är det?» Huru många ha icke fått deklarerat sin kännedom om Englands städer, Nordamerikas stater eller Asiens floder på detta sätt.

En frågeställning, där svaret skall utgöras av ett namn, anser jag i viss utsträckning kan vara lämplig vid kortare förhör t.ex. av en läxa, men i stort sett förkastlig vid större repetitionsförhör (jfr Swedberg, Geogr. Not. nr 3, 1944, s. 5). Förhörskartor av den typ docent Hannerberg rekommenderar (Geogr. Not. nr 4, 1943, s. 3) anser jag alltså vara lämpliga endast i speciellt begränsad omfattning. Även om ovanstående siffror icke styrka mitt antagande tror jag dock att lic. Björsjös förhör på geografisk namnkunskap (Geogr. Not. nr 1, 1944) skulle lämnat bättre resultat siffermässigt sett om frågeställningen varit den omvända (typ B) mot den som användes. Samtidigt hade det givit bättre upplysning om *praktiskt användbara kunskaper* hos de elever som »stod i begrepp att träda ut i livet».

P. O. ATLESTAM.

GEOGRAFISKA EXKURSIONER OCH YRKESVÄGLEDNING

Enligt Metodiska anvisningar utgöra geografiska exkursioner ett viktigt hjälpmedel vid undervisningen i geografi och böra förekomma i samtliga klasser, men framför allt i realskolans högsta klass samt

på gymnasiet. Studiet av den fysiska geografin, bebyggelsens och näringslivets geografi kan enligt nämnda anvisningar grundas på iakttagelser gjorda under exkursioner.

Med nuvarande skolordning ha geografilärarna inte stora möjligheter att anordna exkursioner. Friluftsdagarna användas nästan uteslutande för idrottsövningar och man har mycket små utsikter att få disponera de högre klasserna i realskolan och gymnasiets ringar.

I »Anvisningar för de högre läroanstalternas friluftsdagar utfärdade av Kungl. Skolöverstyrelsen den 2 febr. 1944» har också exkursionsprogrammet reducerats i väsentlig grad. En halvdagsexkursion bör förekomma i 5⁵ (resp. 4⁴ och ring I⁴) och i högsta och näst högsta ringen av gymnasiet.

Man kan inte undgå att förvånas över att geografiska exkursioner tillmätas så liten betydelse. Vid studiet av den fysiska geografin är det helt enkelt nödvändigt att läraren gives tillfälle att orientera eleverna om hemtraktens berggrund, lösa jordlager m.m. Lika viktigt är att man vid behandlingen av näringslivet kan anknyta till hemtrakten. Även ur en annan synpunkt äro exkursioner till industrier o.d. av stor vikt. Många av eleverna i realskolans avslutningsklass skola ju ut i praktiska livet efter avlagd examen. De skola välja yrke. Vad är då naturligare än att man anordnar *geografiska exkursioner kombinerade med yrkesvägledning* till sådana företag, som särskilt intressera eleverna.

För något år sedan var yrkesvägledningen aktuell vid den skola, där undertecknad tjänstgjorde, just då ett lov inföll. Vid en diskussion i en klass frågade några elever, om vi inte kunde gå ut och se hur det såg ut på arbetsplatserna. En frivillig exkursion anordnades då. Vi besökte tillsammans bl.a. den lilla stadens klichéanstalt, tryckeri, mejeri, skofabrik, telefonstation. Företagen besågos och därefter talade resp. chefer om vilka möjligheter ungdomar med realexamen hade att komma in vid företagen, hur stor lönen var etc. Intresset var stort både från företagsledningens och elevernas sida.

Några dylika exkursioner i realskolans avslutningsklass eller närmast lägre klass äro utan tvivel av värde både för geografiundervisningen och yrkesvägledningen.

YNGVE CEDERHOLM.

LITTERATUR

A. ÅNGSTRÖM, *Sveriges klimat*. Generalst. litogr. anst. Stockholm 1946. 105 s., 5 tab., 6 pl. 10: —.

Sedan Walléns Climate of Sweden utgick ur bokhandeln, har behovet av en översiktlig svensk klimatologi ständigt ökat på alla områden. Det är inte endast så att meteorologien genom de kortfristiga prognoserna fått en enorm betydelse, även klimatologiens allmänna, genomsnittliga uppgifter för olika orter och de lokalklimatiska avvikelserna ha fått ökad plats vid diskussionerna kring skogs-skötsel, jordbruk, flygrutter, stadsplaneringar o.s.v.

Det nya arbete som chefen för meteorologiska byrån vid Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut nu utgivit, ger den översikt av Sveriges klimat, som är behövlig för undervisningen i t.ex. geografi, biologi och många ämnen av praktisk art. Förf. går först in på de faktorer, som bestämma klimatet och övergår sedan till att i tur och ordning gå igenom vart och ett av de olika klimat-elementens regionala fördelning och årliga förlopp: temperatur, vegetationsperiod, isläggning och islossning, snötäcke, frost, jordtemperatur, nederbörd, åska, dimma, vattenföringen i älvarna, lufttryck, vindar o.s.v.

Av särskilt intresse är de vackra temperaturkartor för 1901—30, som upprättats av kartredaktör Magnus Lundqvist på grundval av Ångströms interpolationsförfarande, där vid isotermdragningen hänsyn kunnat tas till höjd över havet och latitud, varigenom kartorna blivit sällsynt detaljrika. Tyvärr saknas ännu möjligheter att upprätta goda nederbördskartor för denna tidsperiod. Även diagrammen över förloppet av temperatur och nederbörd i Stockholm 1875—1945 äro mycket roliga att studera. En lärare har mycken kunskap, många uppslag och utmärkt väl tillrättatlag illustrationsmaterial att hämta ur arbetet.

KARL ERIK BERGSTEN.

GERHARD DE GEER: *Sveriges naturrikedomar*. A. Bonnier. 20 kr.

Man brukar säga, att vetenskapen utvecklas åt två olika håll, dels till att bli en allt mer specialiserad fackvetenskap, dels på sina gränsområden till andra vetenskaper. Oftast bär den senare forskningen rikast frukt. Ett exempel på denna tes är föreliggande arbete.

Framställningen är ur geografisk synpunkt mycket vederhäftig. Men därjämte märker man på varje sida, att förf. är en industriman och företagsledare, som helt behärskar teknikens problem. Dessutom är han en socialt intresserad politiker, som anser vårt lands rikedomar vara ett oss anförtrott pund, vilket bör förvaltas till största möjliga nytta för landet och folket. Ur denna synpunkt är det av vikt, att de styrande, de studieintresserade, och ej minst skolan har tillgång till fullt moderna och korrekta redogörelser för dessa tillgångar, varvid bör klargöras, vad man av dem kan utvinna med hänsyn till de ekonomiska möjligheterna, den internationella konkurrensen och världsmarknaden.

I föreliggande volym behandlas först våra skogar och deras historia, deras tillväxt och vård, arbetet i skogarna, vår skogspolitik och världens barrskogstill-

gångar. Det andra kapitlet redogör för våra vattenkrafttillgångar, de utbyggda fallens samkörning och sjöreglering, el-kraftens distribution och konsumtion, världens vattenkraft och Sveriges el-politik. Tredje kapitlet ger en framställning av vår bergshandlings historia, de mellansvenska och norrbottniska malmfälten, deras utforskning och brytning, anrikningsproblemet, statens bergsbrukspolitik och världens järnmalmstillgångar. Slutligen skildras Skelleftefältet och i samband därmed andra malmer än järnmalmer.

Volymen är rikt försedd med vackra illustrationer och kartor. Den är lättläst och synnerligen lämpad såväl till uppslagsbok som för enskilt arbete.

En utlovad andra del torde bli en värdefull komplettering beträffande svenskt näringsliv ur ekonomisk och teknisk synpunkt.

SVEN NORLINDH.

Tysklands ockupationszoner.

FOLKSKOLANS LÄSEBOK

Geografi

II. Europa (utom Sverige).

Utarb. av *Gunnar Engström* och *Gustaf Wilske*.
Inb. kr 3:—, netto för skolor 2: 50.

III. De främmande världsdelarna.

Utarb. av *Gunnar Engström*, *Gustaf Wilske* och
Folke Åkesson.
Utkommer inom kort.

HENNING OLSSON OCH IVAR SEFVE:

LAND OCH FOLK

Geografisk läsebok

Del I: Hav och land. Europa.

Inb. kr 5:—, netto för skolor 3: 90.

Del II: Asien och Afrika.

Inb. kr 5:—, netto för skolor 3: 90.

Del III: Australien och Amerika.

Inb. kr 5: 50, netto för skolor 4: 40.

JULIA SVEDELIUS:

VÅR HUVUDSTAD

Läsebok om Stockholm

I. För skolornas lägre klasser.

Inb. kr 2: 70, netto för skolor 2: 10.

II. För folkskolornas högre klasser.

Kart. kr 2: 60, netto för skolor 2:—,
klotb. kr 3: 20, netto för skolor 2: 50.

SVENSKA BOKFÖRLAGET

Projektionsapparater

Epidiaskop

Filmskiotikon

Smalfilm-
projektorer

för stum- och ljudfilm

Begär offert från

P. A. NORSTEDT & SÖNER
Skolavdelningen STOCKHOLM

Lund 1946. Carl Bloms Boktryckeri A.-B.